

GENERATIONSBYTE I DET SOVJET- RYSKA PARTIET

Av T. NORWID

CHRUSTJOVS två månader långa inspektionsresa i samband med den i Sovjet pågående jordbrukskrisen avslöjade en rad omständigheter inom den ledande partikadern av sådan storleksordning att man kan tala om en pågående inre partikris. Givetvis är alla generaliseringar i detta avseende farliga och frestande till önsketänkande. Denna artikel måste därför betraktas som ett slags spekulation, byggd på fakta — men ett otillräckligt antal fakta och utan insidekännedom om evolutionen inom den ryska partimiljön. Vi kan konstatera, att en sådan evolution äger rum, vi kan någorlunda bestämma evolutionens riktning men det är ännu för tidigt att dra några långtgående politiska slutsatser utan att avvakta den fortsatta utvecklingen.

De flesta västerländska bedömare av denna evolution är ganska eniga om, att den i stor utsträckning är beroende av det generationsbyte som pågår. Den yngre partikadern är annorlunda beskaffad än den äldre. Företeelsen illustreras delvis av den modernaste litteraturen, vilken sysselsätter sig med den yngre generationen. De

partimedlemmar, vilka nu är trettio år, har inte genomlevt revolutionen, inbördeskriget eller kollektiviseringsperioden och det andra världskriget har endast ytligt berört dem i deras barndom. De har redan glömt att efterkrigstidens stalinistiska skräckvälde någonsin existerat. Stalin dog för åtta år sedan, då de var några och tjugo år gamla, således en ålder då människan inte är särskilt hårt engagerad i det praktiska livet. I allmänhet kan man säga, att trettioårsåldern i Ryssland motsvarar fyrtioårsåldern i Västerlandet då det gäller människans användning i yrkeslivet. Men för dessa trettioåringar är Sovjets dramatiska förflutna endast historia.

Denna inställning har kommit till uttryck i flera verk av yngre författare. Den sovjetryska kritiken har påpekat att dessa författare skriver ärligt vad som dikteras av deras egna, direkta observationer. Temat fäder-söner står på livets dagordning och engagerar många unga författares intresse. Tonvikten är lagd på de ungas åsikt att fäderna alls inte för dem skapat ett så lätt och behagligt liv som den äldre

generationen själv föreställer sig och talar om. Ungdomen stöter ofta på svårigheter, vilka för den ter sig som fädernas begångna fel. Rangplatsen intas här av likgiltigheten inför människovärdet, särskilt då denna människa vågar försvara sin egen sanning. I ett sådant verk, »Två dagar», skrivet av den unge författaren Metter, beskrivs exempelvis en konflikt i en skola för kvinnliga traktorförare. Eleverna beklagar sig över att de undervisas med hjälp av bildmaterial — utan att någon gång få se en traktor i verkligheten — och framhåller att de inte kan lära sig något utan en traktor som undervisningsmaterial. Skolans rektor anklagar dem för att vara obstruktörer och uppviglare och partiets kurator skall medla i tvisten. Givetvis slutar historien enligt kommunistisk moral med att medlingen, trots alla svårigheter, ger gott resultat på grund av flickornas kärlek till partiet. Men hur är det i verkligheten? I en annan roman av Sartakov, »Ge icke tillbaka drottningen» av 1959, framställs en ung arbetare, Kosjitj, som kommer till en stor byggnation efter att ha avslutat sin tioåriga skolgång, alltså en utbildning, motsvarande vår studentexamen. Hjälten är mycket noga med att stolt demonstrera sin individualitet, vilken yttrar sig i ofta återkommande konflikter med överordnade. På fem dagar hinner han gräla med fem chefer, bland annat med överingenjören. Kamraterna ger honom

öknamnet »Järnpojken» och han svarar, att järnmänniskor är just vad kommuniststaten behöver. Benägenheten att kritisera överordnade och påpeka det egna, individuella oberoendet är hos de yngre författarna för närvarande ett älsklingstema. Det skulle inte ligga något märkvärdigt häri om denna tendens inte så diametralt skiljde sig från den tidigare tendensen i samma sorts litteratur. För endast några få år sedan dyrkades i liknande romaner en disciplin som gränsade till självutplåning.

Det är omöjligt att tänka sig att intet förändrats i den yngre generationens tänkesätt mot bakgrunden av dessa nya strömningar i litteraturen. Det är likaledes omöjligt att anta, att ingenting förändrats inom hela sovjetsamhället. Romaner med sådan innebörd trycks av statsföretag, för statliga pengar och med partiets kännedom. Det betyder att de berör fakta och stämningar, vilka inte längre kan förtigas, företeelser som har rätt allmän betydelse och som folk vill läsa om.

I ungdomstidningar och även i Komsomols organ, Komsomolskaja Pravda, har innehållet och tonen under den senaste tiden förändrats betydligt. Komsomol-organet, som tidigare liknade den tråkigaste partilitteraturen, försöker nu vara underhållande. De insändare, som publiceras i tidningen, måste ofta av äldre kommunister uppfattas som fräcka, ibland som rent kät-

terska. Och ändå vet man inte om de inte är kraftigt censurerade av redaktionen. Sällan märker man någon överdriven uppskattning av den äldre generationen.

Allt detta torde bero på att den yngre generationen nu lever annorlunda än på Stalins tid. Den vet ingenting om den stalinistiska terrorn och den nuvarande terrorformen skrämmer dem inte tillräckligt. Alla slag av sanktioner mot lag- eller disciplinbrytare har mildrats betydligt. Det räcker inte med att underhålla kadaverdisciplinen, en ovillkorlig faktor för en totalitär stats bestånd. Allt detta berör också den partianslutna ungdomen, både i Komsomol och i KPSS. Sjelepins nya terrorsystem, förkroppsligat i KGB, bygger i stor utsträckning på samarbete med Komsomol-ungdomen. Det finns i ryska fabriker, städer och jordbruksföretag för närvarande cirka tre miljoner beväpnade ungdomar, vilka verkar i den s. k. frivilliga ordningsmilisens lokala avdelningar. Denna ungdomspolis har den faktiska makten också över de vuxnas samhälle. Men de vuxna protesterar ofta mot de ungas välde, konflikter, slagsmål och bråk hör till dagordningen, särskilt i de ryska tätorterna, och syns ofta i pressen. Det talas också ofta om ett särskilt slag av »kåranda» i denna milis.

För att komplettera bilden av den yngre generationen både inom och utom partiet, måste man påpeka, att ungdomen överhuvud ta-

get har en högre intellektuell nivå än de äldre. Bland arbetarna finns en betydligt högre procent av bildad ungdom än fallet var för tio år sedan. Chrustjovs skolreform har ytterligare ökat denna procent. Det är bara en del av ungdomen som har fått en utbildning, motsvarande vår studentexamen, som får plats i högskolorna. Och det är regel att före intagningen i de högre läroanstalterna måste ungdomarna arbeta minst två år i produktionen. Detta resulterar i att inslaget av bildade arbetare blir allt större och självklart påverkas hela arbetarmiljön av detta förhållande. Under de senaste åren har demobiliserats och införlivats med arbetarvärlden cirka 200 000 officerare och underbefäl, vilket också måste bidra till en höjning av hela klassens intellektuella nivå och till en förändring i dess tänkesätt, inte minst därför att de f. d. militärerna de facto är deklasserade genom demobiliseringen och försvarar sig mot den andliga deklasseringen. Man vet, inte minst genom den ryska pressen, att arbetarna nu läser betydligt flera ryska klassiker och mera västerländsk litteratur än kommunistiska författare och att ingen partipropaganda är istånd att bromsa detta stigande intresse.

Skolutbildningen i Sovjet sker i teknikens tecken, vilket innebär att den resulterar i sakligt, realistiskt och logiskt tänkesätt. För en sådan typ av människa är det lättare att märka alla fel, all byråkrati

och allt nonsens — och kommunismen är byråkrati. Sovjetungdomen i tjugoårsåldern och därunder har dessutom stora möjligheter att vandra genom hela jätteriket, antingen från arbetsplats till arbetsplats eller via egna, illegala initiativ på taket av en eller annan järnvägsvagn under den varmare årstiden. Detta är sed och bruk — och det tolereras av myndigheterna; de unga skall se, vilket stort imperium de tillhör.

Då de unga nu kommer ut i förvärvslivet, börjar maskinerna bestämma deras livsrytm och vanor. Sovjet börjar bli ett högt industrialiserat samhälle på många områden. Människan lever där i en hård, empirisk och teknisk värld. De unga ryssarna skiljer sig inte så pass mycket från de unga västerlänningarna att de inte i samma grad påverkas av industrialiseringens börda. Flera observatörer talar i detta sammanhang om ryssarnas »amerikanisering», med vilket menas förenkling av livet påtvingad av maskinvärlden. Företeelsen att denna typ av empirisk människa är oemottaglig och icke intresserad av abstraktioner och doktriner är sedan länge känd i Västerlandet. En modern ryss kan knappast reagera annorlunda. Partiets larm och klagomål över den yngre generationens brist på intresse för abstrakt kommunistdoktrin, teorier och ideologi, vittnar tillräckligt om detta. Och dessa larm har under de senaste tre åren

intensifierats betydligt och förorsakat starka åtgärder från partiets sida. Kommunismen bygger på tron och på en viss ritual. Den skapar en värld som är orationell och obegriplig för en empiriskt tänkande människa.

Vi har försökt att särskilt utförligt karakterisera de utvecklingsfaktorer som bör ha påverkat den yngre generationens evolution i Sovjet under de senaste åren. Partikadern består för närvarande till mer än hälften av människor under trettiofem år och under Chrustjovs tid har partiapparaten betydligt föryngrats. Mycket tyder på att partiledningen hittills inte varit fullständigt medveten om alla dessa psykologiska och sociologiska förändringar inom den yngre partigenerationen. Det behövdes de skandalösa motgångarna på jordbrukets område i Sovjet under de senaste två åren för att partiet plötsligt skulle märka det allvarliga gnisslet i partimaskineriet. Partiet och dess apparat är kommuniststatens grundsten. Utan en perfekt fungerande partiapparat kan kommuniststaten varken fungera eller existera. Partikriser utgör alltid problem som ställer andra problem i skuggan. Det är därför inte underligt att Chrustjov ägnat ett helt kvartal så gott som uteslutande åt att söka bemästra den nuvarande jordbrukskrisen, både på CK-plennum i Moskva i januari och under sin två månader långa resa genom Ukraina, Centralryssland och Ka-

sakstan. Av de elva stora tal, som Chrustjov hållit under denna tid, måste man få intrycket, att Chrustjov tillskriver 90 procent av orsaken till denna kris den mänskliga faktorn, vilket i sovjetförhållanden inte kan tolkas annorlunda än att partimaskineriet har svikit honom. Den ansvariga mänskliga faktorn är i praktiken identisk med partiapparatusens funktionsduglighet och effektivitet.

Man kan säga, att det viktigaste som hänt mot bakgrunden av jordbrukskrisen, är Chrustjovs oväntade avslöjande att partiapparaten inte bara fungerar sämre utan att också inställningen till partidisciplinen bland partifunktionärerna, deras lojalitet mot partiet och staten och förmågan att påverkas av ideologiska paroller har försämrats betydligt under de senaste åren.

Chrustjov försökte, på samma sätt som Stalin, bygga upp sin egen maktställning på partiapparaten. Omedelbart efter maktövertagandet 1955 reorganiserade han hela partikadern, rensade ut icke önskvärda element, placerade sina egna trogna män på nyckelposter och genomförde en genomgående förnygring av hela partiapparaten. Denna Chrustjovs tendens till förnygring är begriplig, det var lättare för honom att hantera den yngre generationen, vilken hade sämre minne beträffande honom själv och som inte visade några psykiska degenereringstecken på grund av långvarig terror. Samtidigt befäste

Chrustjov partiapparatusens privilegier, säkrade goda inkomster åt partifunktionärerna och utrustade hela kadern med betydligt större maktbefogenheter än den någonsin haft tidigare på tekniska och andra produktionsspecialisters bekostnad.

Under stalinepoken var det just dessa tekniker och specialister, ofta i Västern benämnda teknokrater, som hade det avgörande inflytandet på partiets och statens politik. Striden mellan partiapparaten och de s. k. teknokraterna varade de första åren av Chrustjovs maktutövande och slutade med en fullständig seger för partiet. Teknokraternas makt och ställning bröt definitivt samman och försämrades efter partikrisen 1957, då Molotov- och Malenkovgruppen avlägsnades från CK-presidiet. Malenkov var, liksom Stalin, anhängare av en viss jämvikt mellan partiapparatusens och teknokraternas makt. Chrustjov rubbade denna jämvikt och gjorde partiapparaten till det enda maktinstrumentet.

Den viktigaste innebörden i Chrustjovs senaste stora ekonomiska reformer med decentraliseringen av industriförvaltningen och jordbruksreformen med MTS' likvidering, var principen att produktionen skulle underställas partiapparatusens makt och kontroll. Denna princip gällde också på industriområdet genom sov-narchosernas verksamhet, vilken blev totalt underställd partiapparatusens kon-

troll. Samma princip tillämpades i alla slag av jordbrukskollektiv efter reformen; partimän övertog där ledningen. Detta utgjorde den enda garantien för att dispositionen med egna produktionsmedel i dessa kollektiv, medel som tilldelades dem på grund av reformen, inte skulle missbrukas eller återuppväcka kapitalistiska tendenser hos bönderna.

Man bör lägga märke till att så sent som 1958 fanns inga partiorganisationer inom mer än hälften av antalet kolchoser, vilket däremot var regel i alla industriföretag. Partilivet koncentrerades på landsbygden till particeller vid motortraktorstationerna — MTS. Jordbruksreformen 1958 hade den viktiga inrikespolitiska innebörden att samtidigt som kolchoserna fick rätt att äga egna maskiner och traktorer, bildades i alla kolchoser en primär partiorganisation, vilken i regel var identisk med dess styrelse. På så sätt fick partiapparaten en direkt kontroll över produktionsprocesserna inom jordbruket och spelade en avgörande roll både för produktionsplaneringen och för planernas uppfyllande.

Hela sjuårsplanen är byggd på principen att all ekonomisk disposition hör till partikadern och att fackmän och specialister lyder under partiet. Denna nya chrustjovska struktur innebär, att ansvaret för produktionsplanens uppfyllande ligger så gott som uteslutande på partifunktionärerna.

Det skådespel som utspelades vid det s. k. agrara CK-plenum i januari 1961 och under Chrustjovs inspektionsresa är inte något annat än en presentation av fakta som bevisar att Chrustjov inte lyckats skapa det maktinstrument av partiapparaten som han betraktade som den avgörande hävstången i Sovjets ekonomi.

Man kan ställa frågan hur det kunde komma sig, att en sådan erfaren taktiker och partiräv som Chrustjov kunde begå ett sådant grundligt bedömningsfel beträffande partiapparats effektivitet. Svaret ligger förmodligen i de personförändringar inom partiet som ägde rum i samband med avskaffandet av den stalinistiska terrorn och med partiapparats rätt allmänna förnyring.

Förnyringens vågen inom partiapparaten intensifierades ytterligare då Chrustjov startade den ambitiösa sjuårsplanen. Han lanserade då själv en paroll, att produktionsansträngningarna i samband med planen var så pass stora, att unga och duktiga partimän måste efterträda de gamla och trötta. Han upprepade ofta ramsan att den utslitna äldre partigenerationen måste förstå »vem som bör komma till marknaden och vem som bör lämna den».

I detta sammanhang är man frestad att säga, att Chrustjov blev ett offer för sin egen personalpolitik och för sin oförvitliga tro på partimoralen och indoktrineringen hos

den yngre generationen. Under sin inspektionsresa erkände han själv detta indirekt genom det sätt, på vilket han sökte syndabocker och genom tydliga uppmaningar till partifolket att återupprätta partiveteranernas prestige. Han sade bland annat att man i de lokala partiorganisationerna måste ändra sin inställning till äldre och erfarna ledare — samma äldre och erfarna ledare, som han för ett par år sedan diskriminerade, kallade för »gubbar» och »odågor» och flyttade över till andrarangsposter.

Att den yngre partigenerationen svikit Chrustjovs förhoppningar har mycket stor betydelse för partiet och hela systemets framtid. Nu, när hela sjuårsplanen är igång, är det mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att under full gång ändra en betydande del av personalen på nyckelposterna. Tydligt är att Chrustjov underskattade den psykologiska skillnaden mellan äldre partiledare, vilka uppfostrades under den stalinistiska terrorepoken, vilka hade disciplinen i blodet och vilkas lojalitet mot partiparollerna och tro på partiets ofelbarhet inte kunde ifrågasättas, och den yngre generationen som mognat efter den stalinistiska epoken.

Det är uppenbart, att den privilegierade klassens klassmedvetande håller på att uppstå betydligt hastigare hos den yngre partigenerationen än fallet var med den äldre. De yngre anser sig själva vara ett slags elit, de är mycket noga med

sina löner, privilegier och maktbefogenheter. Därför visar den yngre generationen en stor solidaritetskänsla och tendens till ömsesidigt understödande i alla tänkbara situationer. De bildar en på sätt och vis organiserad grupp genom samma inställning till de egna intressena, de hjälper varandra om någon faller. Chrustjov klagade många gånger över detta i sina tal och framställde exempel, då någon oduglig eller oärlig partiman avskedats men strax därefter fått hjälp av sina partivänner att komma åter på en liknande eller bättre post någon annanstans. Chrustjov kallade detta för »något som liknar tjuvarnas gemenskap».

På Stalins tid kunde inte någon partifunktionär räkna med kamratskap eller hjälp från någon annan. Chrustjovs tal är fullproppade med klagomål över ömsesidig hjälp i alla sorters fusk, maskopi, nepotism och solidaritetsbevis bland de ansvariga partifunktionärerna. De har nu möjlighet att försvara sig kollektivt mot övermakten från partitoppen, något som var omöjligt under Stalins tid.

Man måste fråga sig: inser inte Chrustjov att den enda räddningen för partiet och den enda möjligheten att återupprätta apparatens auktoritet måste vara en återgång till de terrormetoder som Chrustjov själv tagit avstånd från? Mycket tyder på att svaret på denna fråga måste bli negativt. Först och främst finns inga möjligheter för

ett återuppbyggande av den terrorapparat som raserades och förintades strax efter Stalins död. De främsta terrorspecialisterna har skjutits eller eliminerats ur partieliten, Sjelepins nya terrorsystem bygger på helt andra idéer om kontroll över människor och väcker inte samma skräck som den stalinistiska institutionen. Dessutom kan man vara säker på att varje försök att i den nuvarande atmosfären inom partiapparaten och på partitopparna återupprätta en total terror skulle uppfattas såsom ett attentat mot deras privilegier och

skulle kunna framkalla bestämda och aktiva proteståtgärder.

Det kommunistiska partiet är organiserat enligt militärt mönster, åtminstone vad disciplinen beträffar. Mildare sanktioner betyder sämre disciplin, sämre disciplin framkallar minskad ansvarighetskänsla. Sovjetpartiet synes inte längre frambringa fanatiker. Den nya generationen är uppfostrad i en rationell anda, vilken inte gynnar fanatism. Och det är den yngre generationen som nu anger tonen på arbetsplatserna och som skapar samhällsatmosfären.